

KOZÁK CSABA¹**Klebelsberg Kunó oktatáspolitikai reformjai**

A két világháború közötti Magyarország megítélése kapcsán soha meg nem szűnő viták folytak, folynak, már évtizedek óta. Az első világháborúból vesztesen kikerülő, területeinek kétharmadát elvesztő, szétfúzott iskola-, település-, közlekedés- és iparhálózattal rendelkező ország a nemzetkatasztrófa megélése ellenére is felállt a földről, és újra a fejlődés útjára lépett. A Bethlen-kormány „erős emberének”, Klebelsberg Kunónak (1. kép) páratlan rövid idő alatt véghezvitt, az oktatás minden területére kiterjedő reformja előtt még a ma embere is kötelességhajtással adózni. Az alábbiakban a népiskolai és középiskolai reformok bemutatására kerül sor.

1. kép: Klebelsberg Kunó gróf arcképe²

1. Klebelsberg életműve, a népiskolai reform

„...A kultúrpolitikai felfogásom az [...], hogy először elemi népiskolákra van szükség az iskolán kívüli népművelés terén”– vallotta Klebelsberg Kunó (T. Kiss, 1998, p. 64).

1. 2 A népiskolai törvény megalkotásának közvetlen előzményei

A trianoni békeszerződést követően a magyar oktatási hálózat romokban hevert. A dualizmus idején elsősorban a peremterületeket igyekeztek fejleszteni, felzárkóztatni. Ezen – nagy többségben nemzetiségiek lakta – területek most kivétel nélkül az országhatáron kívülre kerültek. Az elcsatolt területeken maradt a népiskolák kétharmada, míg Magyarországon jelentős iskolázatlan embertömeg maradt (Mann, 1997). Az ország helyzetére és a korábbi oktatáspolitiká-

¹ Pedagógiai tanár MA, NymE-BPK, csabi.kozak@gmail.com

² Forrás: www.banaterro.eu/magyar/K/klebelsberg/klebelsberg.htm

ra világosan rávilágítanak Klebelsberg szavai: „*ha annak idején nem vittük volna az állami iskolákat nemzetiségi vidékekre, ha pl. 10–12 millió aranykoronával nem építettünk volna Trencsénben palotát, akkor nem lennénk ma ilyen helyzetben az Alföldön és Dunántúl. Ezt én mondhatom a legjobban, aki 1907-ben, mint a miniszterelnökség nemzetiségi osztályának a vezetője, Wekerle Sándorhoz intézett memorandumomban – amelynek birtokában vagyok – ezt az iskolapolitikát elhibázottnak tartottam, és fölemeltem ellene a szavamat. Sajnos, a tények igazoltak, mert az ország két-harmad részével együtt iskoláink legnagyobb része is elveszett*” (T. Kiss, 1999, p. 251).

A világháborút megelőző utolsó békeévben, 1913-ban, az országban 17 ezer népiskola működött, amelyben 35 ezer tanító tanított 2, 2 millió diákot. Egy iskolára átlagosan 130 tanuló és 2 tanító, egy tanítóra pedig 64 diák jutott. Az új határok közé szorult Csonka-Magyarországon 5584 iskola maradt, ez az összesnek tehát a 33%-a. Mindez a csökkenés egyenes arányban áll ugyan a területvesztés mértékével, azonban a lakosság számát tekintve drasztikusabb a változás, mert Nagy-Magyarország lakosságának 43%-a maradt az új országhatárokon belül. Statisztikailag azonban jelentősen javult az analfabetizmus aránya, mert az elszakított területek lakossága között nagy számban voltak írni-olvasni sem tudók. Emiatt az 1910-ben mért 33%-hoz képest 1920-ra 15%-ra csökkent a 6 éven felüli analfabéták aránya (Romsics, 2001). Ugyanakkor ez is nagyon jelentős szám volt, mert, mint Klebelsberg fogalmazott: „*Maradék-Magyarország nyolcmillió lakosa közül kereken egymillió a hat éven felüli korban lévő analfabéta*” (Mann, 1997, p. 42). A tankötelesek legalább 15%-a azonban továbbra sem járt iskolába. Ők főként a tanyás vidékek közül kerültek ki. A másik problémát az jelentette, hogy a tanítók egyenetlenül voltak elosztva az iskolák között, mert míg a nagyobb városokban, községekben többen tanítottak, addig a falvak többségében egy, legfeljebb kettő tanító foglalkozott egy vagy két tanteremben a diákokkal. A népiskolai oktatás nagy volumenű fejlesztésére nem kerülhetett sor Klebelsberg miniszterré történt kinevezése után azonnal, csak a gazdasági élet 1924–1925-ös szanálását követően, mikor is helyreállt a költségvetési egyensúly (Romsics, 2001).

A reform igénye azonban nem csak a gróf kezdeményezése volt. Elég csak elolvasni a *Néptanítók Lapja* 1924. évi 43–44. számában – még a népiskolai törvény megjelenése előtt – Benisch Arthur által írt *Elemi népoktatásunk kultúrpolitikai problémái* cikkét. Ebben kifejti a háború előtt elhibázott oktatáspolitikát, a rossz iskolaépítési akciókat, és előíranyozza a későbbi reformok szükségességét. Megelőzve Klebelsberget kifejtette, hogy a reform fő területei a bánya- és iparvárosok, az uradalmak majorságai és a kisebb tanyák kell, hogy legyenek (Néptanítók Lapja, 1924). Szintén előfutárnak tekinthető még a Budapesti Tanítótestület el-

nökségének 1924 októberében hozott javaslata a népoktatás átszervezéséről, miszerint az iskola alakuljon át munkaiskolává. Szerintük az iskolának célszerű, praktikus oktatást kell folytatnia, így két típusra bonthatják. Egyik a falusi típus, ahol tekintettel vannak a földművelők életére és foglalkozására, és a tananyagban is szerepel a földművelés, baromfitenyésztés, kertészkedés fortélyainak elsajátítása, míg a másik típus a városi népiskola, ahol tekintettel lennének az iparos, kereskedő és hivatalnokok életére és foglalkozására (Sárközi, 1980).

Miután tehát az ország belpolitikai és anyagi lehetőségei kedvezővé váltak a reform számára, Klebelsberg első dolga volt egy általános, egész országra kiterjedő felmérés elkészítése az iskolák helyzetéről, a tankötelesek számáról, illetve az egyes területek iskolaellátottságáról. A miniszter a konzekvenciákat levonva jutott arra a megállapításra, hogy a tankötelesek számához képest aránytalanul kevés az iskola, és ezen a helyzeten csak egy drasztikus reform változtathat. Az iskolák építéséről és a tanítói lakások felállításáról szóló törvénytervezet 1925 nyarára elkészült, és az országgyűlés közoktatási és pénzügyi bizottsága elé került megvitatásra. Az ottani rövid vitát követően elfogadásra került, és a miniszter betérjeszthette, már mint törvényjavaslatot. A javaslat igen heves vitasorozatot generált, amelynek bemutatására a *Néptanítók Lapja* egy rendkívüli számot jelentett meg. A viták elcsitulását követően azonban megszületett az 1926. évi VII. törvénycikk a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról. A törvény 5 éven belül 5000 iskolai objektum (2. kép) építését irányozta elő (Mann, 1997).

2. kép: Klebelsberg-iskola Domaszék, 1920-as évek vége³

³ Forrás: <http://mek.niif.hu/02100/02185/html/1362.html>

1.3 A reform megvalósítása, az építés folyamata

A törvény világosan meghatározza a célokat, és körzetekre bontja az országot, hogy feleslegesen ne folyjék építés. *„A magyar nemzet jövőjébe vetett tántoríthatatlan hitéről és életerejéről azzal is tanúságot tesz, hogy művelődési színvonalának emelése céljából elsősorban a mezőgazdasági népesség, különösen az Alföld tanyai lakosságának gyermekei részére népiskolákat létesít és (tantermeket és tanítói lakásokat) épít”* (1926. évi VII. törvénycikk 1.§). A miniszter a törvénnyel új típusát alkotta meg a népiskolának, amit jogi fogalommal érdekeltségi iskolának nevezett el. Ez a törvény 4 §-a, ami arra kényszerítette volna a nagybirtokosokat, hogy tőkéjükkel ők is vegyenek részt a reformban (T. Kiss, 1998). Meghatározta azt is, hogy mi számít érdekeltségi iskolának: *„e törvény értelmében a külterületi iskola érdekelttségéhez tartoznak mindazok a természeti és jogi személyek, akiknek az iskola körzetén belül (1. §) ingatlanuk vagy általános kereseti vagy társulati adó alá eső foglalkozásuk vagy jövedelmük van”* (1926. évi VII. törvénycikk 4.§). Ez volt a törvény legingatagabb pontja, és a későbbiekben be is bizonyosodott, hogy joggal tartott a miniszter tőle. A népiskola-építési akció öt éve alatt összesen 26 érdekeltségi iskolát sikerült felállítani. A nagybirtokos arisztokrácia egyszerűen nem volt hajlandó a vagyonából az iskolák építésére költeni (T. Kiss, 1998). Mint azt Sárközi István megjegyezte, a felépített érdekeltségi iskolákat is jobbára robotteherként, ellenszolgáltatás nélkül rótták ki jobbágyaikra, cselédeikre. Az építkezéseket a törvény 2. §-a értelmében az ekkor felállított Országos Népiskolai Építési Alap szervezte meg. A miniszter számítása szerint egy évtizeden belül, a megfelelő számú tanítói állás megszervezésével az iskolaköteleseknek legalább a fele beiskolázásra kerül. A munkás- és parasztgyerekek legalább a négy elemet végezzék el, még ha zsúfoltak és osztatlanok is az osztálytermek és az iskolák. Az iskolaépítési tervek kidolgozása a kultuskormányzat nevéhez köthető. Helyes megítéléssel rájöttek, hogy a tanyákon élők tízezreit nem lehet rábeszélni, kényszeríteni otthonaik, gazdaságaik, korábbi életük elhagyására, egy zárt közösségbe történő költöztetés céljából. A gróf nem tekintette szerencsétlenségnek a tanyavilág létezését, hanem megpróbált bekapcsolódni abba a kormányprogramba, amely az Alföld úthálózatának kiépítésével, a jó közlekedés lehetőségének megteremtésével, az árubeszerzés és terményértékesítés megszervezésével, a tanyaközpontok felállításával, a kisvasutak és autóbuszjáratok létesítésével megpróbálta kiemelni a tanyavilágot az elszigeteltségéből. Az iskolaépítési program alapvetően az alföldi tanyavilág, valamint a közigazgatásilag nem Budapesthez tartozó, mégis annak agglomerációját kitevő különálló Pest megyei területekre koncentrált. Nagyszabású építkezések zajlottak a kecskeméti, szegedi és debreceni tanyavilágban és Szabolcs megyében (T. Kiss, 1998).

A törvény jogerőre emelkedését követően a miniszter először Budapest környékének és elővárosainak népiskolai fejlesztéséhez látott hozzá, a tőle már megszokott eréllyel. Miként azt a *Nemzeti Újság* 1926. június 18-i számában kifejtette, a kiegyezést követően megnőtt a Budapestre, illetve a Budapest környékére bevándorlók száma. Ennek hatásaként először külvárosok és új városrészek keletkeztek. Majd ezek megtelése után a fővárost környékező elővárosok és falvak népessége duzzadt meg. A jelenség okaiként elsősorban az olcsóbb ingatlanárakat jelölte meg, amelyet az ide legnagyobb tömegben költöző munkások és hivatalnokok még meg tudtak fizetni.

A népoktatás színvonalának emelése érdekében végzett munkát és a népiskolai építkezések folyamatát és eredményeit foglalta össze a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium által kiadott, *Magyar Népoktatás* című összeállítás. A kiadás kifejtette, hogy az 1926 évi VII. törvény a nemzet több mint 50%-át kitevő széles népréteg, a mezőgazdasági népesség érdekében cselekszik elsősorban. Ezt követően a következő fejezetben tárgyalja a magyar népoktatás történetében végbement építkezéseket, majd rátér a jelenlegi reform már megvalósult és a még megvalósítandó építkezéseire. Részletezi a terveket, miszerint mintatervek készültek egy és két tantermes, tanítói lakással egybekötött iskolák építésére. A tanulmány a továbbiakban foglalkozott a majdani feladatokkal is, így a zsúfolt iskolák ezen problémájának megoldásával, a nem megfelelő épületek kicserélésével, a Balaton-vidék iskolázatlanságának orvoslásával, továbbá a Budapest környéki építkezésekkel. Az iskolák talán legnagyobb jellegzetességét, azt, hogy tanítói lakásokkal épültek egybe, szintén megmagyarázták. Mivel a tanítóknak bérlet útján történő lakhatásáról túlságosan is költséges lett volna gondoskodni, ezért döntöttek úgy, hogy minden iskola lakással együtt épüljön meg (Mann, 1997). Az építkezések során fontossági sorrendet állítottak fel: az első helyen a már tárgyalt Budapest környéke, Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye volt 332 objektummal. Ezt követte Jász-Nagykun-Szolnok megye 98, Szabolcs megye 91, Békés megye 68 Heves megye 61, Csanád 46 és Hajdú megye 39 objektuma. Szeged és környéke 18 új iskolával, 39 iskola bővítésével, összesen 307 tanteremmel és tanítói lakással vette ki a részét a programból (Sárközi, 1980).

Szeged környékén az építkezések során meg kellett barátkozniuk a tanyavilág viszontagságaival. A lakosság majdnem fele külterületeken élt, szétszórt tanyákon. Bár a háború előtt megindult a tanyasi részek iskolával való ellátottsága, a háború utánra teljesen szétzilálódott a tankerület. Mivel egy részét elcsatolták, más területek pedig megszállva maradtak, a belső területeken kevés iskolának kellett volna több diákot kiszolgálnia. Szegeden sikerült nagy összefogást megvalósítani, az iskolaépítések a város erejéből, a minisztérium hathatós támo-

gatásával valósultak meg. Az érdekeltségi iskolák létének szükségességét is sikerült elismertetni a környék nagybirtokosaival, például Pallavicini örgróffal, akik több uradalmi iskolát hoztattak rendbe (T. Molnár, 1997).

A népiskolák építése 1927-ben indult be igazán a térségben, amikor a miniszter levelet intézett a város vezetéséhez a teendőkről, és előirányozta öt új iskola építését, továbbá nyolc felújítását. Ezen feladatokra összesen 310 000 pengőt rendelt ki Klebelsberg. Egy év alatt Szegeden és környékén 120 tanterem, 46 szertár, 37 tanítói lakás épült fel és újult meg, amiknek költségeihez a kultusztárca 1 millió 364 ezer pengővel járult hozzá. A miniszter kezdeményezésére 1929 júniusában, Rókus városrészben hozzáláttak egy 12 tanteremes, tornacsarnokkal ellátott iskola felépítéséhez, melynek együttes költségei 360 ezer pengőre rúgtak (T. Molnár, 1997). Szeged városában aránylag zökkenőmentesen zajlottak le az építkezések, bár némi zúgolódás észlelhető volt a városvezetés részéről a túlzott költségek miatt. A polgármester nehezményezte, hogy a város már így is túlzottan túl vállalta magát a folyó egyetemi építkezések miatt, és a népiskolák, tantermek költsége nagy többletkiadást jelentett. Az ilyenfajta problémák ugyan elvétve jelentkeztek, de összességében nem befolyásolták az épületek folyamatát.

Klebelsberg saját beszámolója szerint – a minisztérium 1929/30-as költségvetésének indoklásakor – 1928. december 31-ig, letárgyaltak vagy biztosítottak 3508 tantermet és 1604 tanítói lakást, összesen tehát 5112 épületet. Ebből 1928. december 31-éig 1964 tanterem és 987 tanítói lakás, összesen 2951 épület készült el. Ekkor már tető alatt volt 282 tanterem és 501 tanítói lakás, együtt 1763 épület. A törvény által alapul vett 3400–3500 tanteremből felépült 3508, és a tervezett 1700 tanítói lakásból is elkészült 1604 (T. Kiss, 1998). A népiskola-építési folyamat tehát a vártnál is gyorsabb ütemben haladt. Mivel pedig a gróf több szállal kötődött Szegedhez, mint bármelyik másik városhoz, nem véletlen, hogy az ötezredik népiskolát éppen itt avatták fel (3. kép). Az iskola a korábban már tárgyalt Szeged-Rókuson épülő 12 tanteremes, tornacsarnokos iskola lett. 1930. október 25-én a miniszter megkoronázhatta addigi művét egy hatalmas ünnepnap keretein belül Szegeden. Lezárultak az egyetemi építkezések, és a fényes külsőségekkel bíró ünnepség keretein belül az egyetem jelképes zárókövét maga a kormányzó helyezte el. Klebelsberg miniszter felavatta a rókusai iskolát, amely ötezredik iskolához méltón impozáns, reprezentatív külsőt kapott (T. Molnár, 1997).

3. kép: Az ötezredik népiskola avatása⁴

A népiskolai építések összes költségeit 66 és 70 millió pengő közöttire lehetett előzetesen becsülni, azonban a körülbelül 25%-os helyi hozzájárulások csökkentették ezt az összeget. Így végül az 5000 objektum felépítése 64 millió 350 ezer pengőbe került, amelyből a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ténylegesen 48 millió 260 ezer pengőt viselt (T. Kiss, 1998).

Klebelsberg fő ideológiája, a neonacionalizmus jegyében képzelte el egy egységes tantervi megvalósítást, amely azonban a valóságban ennél többértűbb ismeretanyagokat is nyújtott. A tanító az analfabetizmus megszűnését jelentő alapműveltségen túli információkat is nyújtott a diákok számára (Csuppay, 1927–28). A neonacionalizmusnak a jelentésére Baranyai Lipót, a Magyar Nemzeti Bank akkori elnöke adott egy összefoglalást, miszerint: „... *Klebelsberg Kunó személyiségének [...] jellegzetes vonása a hazaszeretet, a nacionalizmus volt. Úgy érezte, hogy a Trianon utáni szomorú, nehéz korban a hazát jobban, mélyebben és dolgozabban kell szeretni; ezt a nagyobb, ezt a mélyebb és dolgozabb hazaszeretetet nevezte neonacionalizmusnak*” (Századok, 1942, p. 267). Ennek az eszmeiségnek a jegyében képzelte el az új nemzedék oktatását, nevelését is.

A minisztérium, és maga Klebelsberg is, sokat tett azért, hogy a pedagógusok egzisztenciális helyzete javuljon. Elég a tanítói lakások biztosítására gondolni, de ilyen a fizetési kategóriák megalkotása, melynek során az arra érdemesek magasabb fizetési státuszba kerültek. Az ok szinte bármi lehetett, Csuppay Lajos soproni iskolaigazgatót például a kultuszminiszter felterjesztésére Horthy Miklós kormányzó a VI. fizetési osztályba nevezte ki. Az ok a pedagógusi pályán eltöltött hosszú idő, amely alatt áldozatosan viselte munkáját (Csuppay, 1934/35). Mint említettem, az iskolák tanterve is – a helyi specifikumoktól eltekintve – egységesen alakult. Célja a diákok természettudományos gondolkodásának javítása, egy egész-

⁴ Forrás: <http://www.ujmagyarevezred.nl/ume-197.html>

gesen nacionalista öntudat kialakítása és természetesen az analfabetizmus felszámolása volt. Ennek jegyében a következő tantárgyakat oktatták az iskolában:

- I. Hittan – erkölcsstan (vallástan);
- II. Magyar nyelv
 - a/ beszéd- és értelemgyakorlat,
 - b/ olvasás és olvasástárgyalás,
 - c/ írás,
 - d/ fogalmazás,
 - e/helyesírás és nyelvi magyarázatok;
- III. Számolás és mérés;
- IV. Földrajz;
- V. Történelem
 - a/ A magyar nemzet története,
 - b/Polgári jogok és kötelességek;
- VI. Természeti és gazdasági ismeretek
 - a/ természetrajz, gazdaságtan, háztartástan
 - b/ természettan és vegytan
 - c/ egészségstan
- VII. Rajz
- VIII. Ének
- IX. Kézimunka
- X. Testgyakorlás (Varga, 2007).

Klebelsbergnek sikerült tehát miniszteri tevékenységét megkoronáznia a népiskola reform beteljesülésével, viszont új előrelátó tervét, miszerint 1940-től kötelező jelleggel bevezetésre kerülne a nyolcosztályos népiskola, már nem sikerült keresztülvinnie. A Magyarországra is beütött, egész világot megrázó gazdasági válság pedig nemcsak a további terveket söpörte el, hanem lemondásra kényszerítette a már tíz éve kormányzó Bethlen István gróf miniszterelnököt, akit teljes kabinetje követett (Mann, 1997).

1.4 A tanítóképzés reformja

A reform a tanítóképzésben sokkal kevésbé éreztette hatását. A korábban hatéves tanítóképzést éppen 1923-ban váltotta fel az öt éves. A rendelkezés határozott arról, hogy a tanítóképző szakiskola, melynek feladata, hogy egészséges, vallásos és hazafias, művelt, hivatásukat értő

és szerető tanítókat neveljen. A tanulók jórészt a polgári iskolából vagy a középiskola 4-ik osztályát sikeresen abszolválókból kerültek ki. Mellettük elenyésző számban, de akadtak olyanok is, akik már érettségivel vagy magasabb végzettséggel rendelkeztek. Mindebben jelentős szerepet játszott a tanítói szakma presztízsének emelkedése, valamint az egyre kiszámíthatóbbá váló stabil jövőkép. Az 1928/29-es tanévben 4788 tanítónőjelölt volt, míg ez a szám az 1931/32-es tanévben már 6563-ra kúszott. Természetesen nem minden jelölt szerezte meg a végzettséget, mert az erős követelményrendszer keretein belül állított akadályokon, vizsgákon sokan nem jutottak tovább. A már korábban taglalt 1931/32-es tanév végén például csak 1304 tanítónőt avattak. A tanítóknak az öt év elvégzése után a Tanítóképesítővizsgálati Szabályzat rendelkezéseivel összhangban bizonytságot kellett tenniük tudásukról, és csak ezt az utolsó összegző vizsgát követően vehették kezükbe a képesítésüket igazoló bizonyítványukat. Klebelsberg, bár nagy reformokat ezen a téren nem vitt végbe, végig a szívéen viselte a tanítók és képzésük sorsát, hiszen népiskolai reformjának egyik legfontosabb résztvevőjéről és alakítójáról volt szó. A gróf a néptanítóknak kultúraterjesztő, gazdaságfejlesztő és a politikai demokráciára előkészítő szerepet szánt. Úgy tervezte, hogy ők legyenek a kormány és kultúrpolitika aktuális gondolatainak tolmácsolói, szócsövei az országban. A tanítók nem is okoztak csalódást, hiszen színvonalas nevelő munkát folytattak, és megtettek mindent azért, hogy teljesítsék azt, amire tanítói oklevelük determinálta őket (T. Kiss, 1998, p. 97).

Különösen nagy lendületet adott a népiskolai új tanterv elsajátításában és az új pedagógiai elvek és módok gyakorlati alkalmazásában a VKM 1929. május 6-án kelt, 883-05/1929 számú rendelete, amely a tanítóság továbbképzése céljából a módszeres pedagógiai szemináriumi előadások körzetenkénti sorozatos rendezését írta elő. A szemináriumok megrendezését, az előadások vezetését Klebelsberg a területileg illetékes tanfelügyelőkre bízta. Sopron vármegyében a rendelet megjelenését követően már 1929 őszén három ilyen rendezvényt is tartottak Brösztel Gyula vezető királyi tanfelügyelő szervezésével, még hozzá Sopronban, Csornán és Kapuváron (Rábapordányi Gévy–Wolf, 1930). Ez a szám a későbbiekben egyre csak emelkedett a vármegyében, így például 1931. őszi félévében már 9 ilyen szemináriumi előadás volt (Beleden, Lövön, Kapuvárott, Bükön, Szanyban, Csornán, Nagycenken, Sopronban és Fertőszentmiklóson), azonban 1932 tavaszi félévében már 49 (!) ilyen előadást tartottak. Jellemző, hogy míg a korábbi félévekben elegendő volt Brösztel Gyula királyi tanfelügyelő egyedüli szervezése és vezetése, addig 1932 tavaszától már maga mellé vette Bründl Károly és Schegel Károly tanfelügyelőket is (Rábapordányi Gévy–Wolf, 1930).

2. Középiskolai reform

„Az új magyar iskola nyújtani fogja azokat az alapismereteket, amelyekre szüksége van minden művelt embernek, s azonkívül előkészíti az elmét a főiskolai tanulmányokra” (Glatz, 1990, p. 306.).

2.1 A törvényalkotás folyamata

Az oktatáspolitikai reformok sorában 1924 lett a középiskolai reform éve. Klebelsberg felismerte, hogy a magyar úri középosztály egzisztenciálisan veszélybe jutott. A születési előjogok már nem biztosították a későbbi boldogulásukat, sokkal inkább előtérbe került a képzettség és a szakszerűség. Ez a réteg kétféle kötődéssel rendelkezett: vagy a vidéki nemesek helyi politikában és közéletben boldogulni kívánó gyerekeiből, a dzsentrikből, vagy pedig a városban élő, a technikai-kereskedelmi bürokráciában megjelenő urbanizált polgárokból állt. A gróf ezt a tőkét veszített, nehéz körülmények között élő réteget akarta felkarolni. Jól látta, hogy a középosztály iskolai végzettsége és szaktudása (a humán gimnáziumi érettségi és a tudományegyetemek jogi kara) már nem felel meg többé a modern kor követelményeinek. A világháború után valóban nagy tömegek áramlottak a műszaki és orvosi pályák felé. A szakmai struktúra korszerűsítését a középszintű iskoláztatás fejlesztésével is segíteni kellett. A miniszter éppen ezért szorgalmazta a tananyag gyakorlatiasabbá tételét, valamint az élő idegen nyelvek oktatását (Pukánszky, Németh és Mészáros, 2005).

A törvény megalkotását azonban a viták időszaka előzte meg. Magyarországon a nyolcosztályos középiskolának három típusa létezett; a keresztény középosztály részére a fiúgimnázium, a másik a természettudományos végzettséget nyújtó reáliskola, melynek érettségijével kizárólag a Műegyetemen és szakfőiskolai vonalon lehetett továbbtanulni, a harmadik pedig a relatíve újnak számító leánygimnázium volt. A tananyag iskolánként jelentősen eltérő volt. A trianoni békediktátum alapjaiban rajzolta át, rengette meg a magyar oktatás intézményrendszerét. Az új határokon belül 109 intézmény maradt, szemben a korábbi 238-cal (T. Kiss, 1998).

A viták már Klebelsberg miniszterségét megelőzően megkezdődtek, méghozzá 1921-ben, amikor is a budapesti tankerületi főigazgató, Pintér Jenő bemutatta középiskolai tantervezetét. Rávilágított arra az addig kényesen került problémakörre, miszerint nem elég az iskolatípusok megreformálása, hanem a tanárképzésben is új gondolatokra van szükség. Meglátása a tankerületi főigazgatók tanácskozásán csak megerősítést nyert, mert többek véleménye szerint a fiatal tanárok szaktudása ugyancsak hiányos, és bizony egyikük-másikuk „*még a középiskolai*

anyagban is tapogatódzik” (Ladányi, 2008, p. 54–55). A törvény megalkotását megelőzően, még 1924-ben a Felső Oktatásügyi Egyesület vitáján kiemelte egy műegyetemi professzor – a középiskolai törvényjavaslat felkért kritikusa – azt, hogy a humanisztikus gimnáziumokban a természettudományos műveltségre olyan kevés idő jut, hogy ezáltal az egységes jogosítás visszásnak tetszik. Helyette egy alsó tagozatában egységes 6+3-as szerkezetű, kilencéves középiskolát javasolt. A törvény azonban nem vette figyelembe a műszakiak protestálását, erre a Műegyetem ellenállt a humángimnazisták felvételének. A reálgimnazistáknak azonban nem állhatott ellen, merthogy ők alkották a középiskolások legszélesebb rétegét. Azonban a reáliskola hiába tanított kémiát és ábrázoló geometriát – ami nagyon megfelelt a Műegyetem igényeinek –, a reálgimnazisták előképzettségének hiánya miatt mégis előlről kellett kezdeni ezen tárgyak oktatását is az egyetemen. Ugyanilyen érvek miatt a tudományegyetemek pedig a görög nyelvet is oktató humángimnáziumok végzetteit preferálták (Nagy, 2002).

A törvényjavaslatok kidolgozásában a legfőbb szerepeket Fináczy Erdő, Pauler Ákos és Kornis Gyula játszották. Az iskolákat érintő változások alapvetően két gondolatra épültek: a középiskola-típusok további differenciálására, és hogy valamennyi középiskola egyenlő jogot nyújtson a továbbtanuláshoz. Az egységes alpműveltségre neveléssel Klebelsberg nem tudott egyetérteni. Véleménye szerint az is elégséges, ha minden iskolafajtában a nemzeti tárgyakból (történelem, magyar nyelv) egységes az anyag, és ezek köré csoportosítható később a többi ismeretanyag. Úgy gondolta továbbá, hogy egy egységes középiskola esetén a tananyag mennyisége megterhelő lenne a gyerekek számára, márpedig a cél az elme fejlesztése, nem pedig minél nagyobb ismeretanyag átadása. A törvényjavaslattal az államnak további lehetősége nyílt korlátozni a felekezeti autonómiát, ugyanis a tervezet szerint minden felekezeti főhatóság saját jogkörében dönti el, hogy milyen típusú szeretne lenni, azonban azt a Vallás- és Közoktatásügyi miniszternek is jóvá kell hagynia (T. Kiss, 1998).

4. kép: Fináczy Ernő (1860–1935) arcképe⁵

A tanárképzést megreformáló tervezet teljes egészében Fináczy Ernő (4. kép) munkája volt, és korábban még nem látott újításokat tartalmazott. Előírta, hogy a leendő tanároknak államvizsgájuk letétele előtt teljesíteniük kell egy tényleges egyéves tanítási gyakorlatot. Létrehozott két új szakcsoportot, méghozzá a francia–latint és a természettan–kémiát, továbbá csökkentették a nem magyar szakosok számára az alapvizsgán a magyar nyelvi követelményeket. A törvényjavaslatot Klebelsberg 1924. május 28-án szinte változtatás nélkül a Nemzetgyűlés elé terjesztette, azzal a kiegészítéssel, hogy a tanárképző intézetek székhelyén gyakorlóiskolák állítandók fel (a megszervezésükig a helybeli középiskolák fenntartóinak kötelességük gyakorlati lehetőséget biztosítaniuk), továbbá, hogy a tanárjelöltek lakhatása megoldottá válik, minden tanárképző intézet székhelyén egy-egy internátust kell létesíteni (Ladányi, 2008).

2.2 A törvény végrehajtása

A középiskolákról szóló 1924. évi XI. törvénycikk első mondatával megfogalmazza a középiskola feladatát: „*a középiskolának az a feladata, hogy a tanulót vallásos alapon erkölcsös polgárrá nevelje, hazafias szellemben magasabb általános műveltséghez juttassa, és a felsőbb tanulmányokhoz szükséges szellemi munkára képessé tegye*” (1924. évi XI. törvénycikk a középiskoláról 1.§). A törvény alapján tehát létrejött három intézménytípus: a gimnázium, a reálgimnázium és a reáliskola. A gimnázium elsődleges feladata a történelmi kultúra közvetítése lett, a görög és a latin nyelvre helyezett fókusszal (ezek mellett még lehetséges volt a német nyelv tanulása is). A reálgimnáziumban meghagyták a latin és a német nyelv kiemelkedő szerepét, és ezek mellé emelték be a modern nyelvek és irodalom hangsúlyos oktatását. Választható lett az angol, a francia és az olasz nyelv és irodalom is. A reáliskolában pedig a modern

⁵ Forrás: <http://nevelestudomany.elte.hu/index.php/2013/10/finaczy-terem-az-elte-pedagogiai-pszichologiai-karan/>

nyelvekkel és irodalommal, továbbá a természettudományokkal – elsősorban a matematikával – foglalkoztak intenzívebben. A mindegyik iskolatípusban megtalálható mennyiségű kiegészítette még a rajzoló és ábrázoló mértan is. A középiskolák tanulóit leginkább az egyre jobban izmosodó és magára találó középosztály termelte ki. Őket célozta meg a reform azzal is, hogy a hagyományos humán-bölcsész alapozást nyújtó gimnázium felől sokkal inkább a többi, praktikus tananyagú, polgári érdekelttségű és irányultságú oktatási intézmény felé terelte tanulóit. Összehasonlításképpen, míg az 1922/23-as tanévben 34403 tanuló járt gimnáziumba és 8103 reáliskolába, addig az 1924/25-ös tanévben már csupán 12157 gimnazista volt, szemben 26166 reálgimnáziumi és 8854 reáliskolai tanulóval (T. Kiss, 1998). Ez a megközelítőleg 45 000 fő jól eloszlott az ország intézményeiben, ugyanis az 1929/30-as tanévben gimnáziumból 28, reálgimnáziumból 69, reáliskolából pedig 23 működött, és fogadta a tanulni vágyókat.

Bár a középiskolai oktatás differenciálódott, Klebelsberg helyesen döntött úgy, hogy mégis azonos továbbtanulási lehetőséget biztosító érettségi vizsgával záródjanak a tanulmányi évek. Noha elvileg az 1924-es középiskolai reform háromféle középiskolát különböztetett meg, a gyakorlatban a differenciálódás tovább folytatódott, ugyanis a valóságban ötféle középiskola-típus élt:

- a) humanisztikus gimnázium,
- b) humanisztikus gimnázium görög nyelv nélkül, egy modern nyelvvel,
- c) reálgimnázium,
- d) reáliskola,
- e) reáliskola rendkívüli latinnal (Mészáros, Németh és Pukánszky, 2005).

A törvényt már megalkotásakor számtalan kritika érte, ugyanis figyelmen kívül hagyta a leány-középiskolák helyzetének rendezését. Elvileg három típusa létezett korábban, a leánygimnázium, a felső leányiskola és a felső kereskedelmi iskola. Mivel azonban érettségit csak a leánygimnázium elvégzésével lehetett szerezni, a többi lassan elvesztette jelentőségét. A korabeli tapasztalat szerint a leánygimnáziumokban zsúfolódott össze minden tanulni vágyó és magasabb képzettséget szerezni akaró tanuló. Az előzetes tudás- és szintfelmérés nélkül felvett tanulóknak az iskolában kellett szembesülniük a nagy mennyiségű tananyaggal és elvárásokkal, aminek hatására az iskolák felső osztályai folyamatosan elnéptelenedtek. A reform alapelveiként megjelölték, hogy több típusát kívánják létrehozni a középfokú leányoktató intézményeknek, azonban abban egyaránt egységesek kell, hogy legyenek, hogy továbbtanulásra jogosító érettségi bizonyítványt nyújtsanak, és hogy egyes specifikusan „lányos” tárgyak

oktatását vállalják. A 1926. évi XXIV. tc. szerint a leány-középiskolák feladata, hogy tanulóit vallásos, erkölcsös és nemzeti szellemben magasabb általános műveltséghez juttassa. Az iskoláknak először két típusa jött létre: a leánygimnázium és a leánylíceum. A leánygimnázium elsődlegesen oktatóanyagok a latin és a modern nyelvi és irodalmi tanulmányok voltak, érettségi vizsgával zárult, és valamennyi felsőoktatási intézménybe való beiratkozásra jogosított. A görög nyelvet csak kivételes esetekben tanították egy-két intézményben. A leánylíceum a modern nyelvek és irodalmak ismeretköreinek elsajátítását tűzte ki elsődleges céljául, és – ellentétben a fiú-reáliskolákkal – matematika és természettudományos ismeretek helyett a női lélekhez jobban „passzoló” irodalmi és művészeti tárgyakat preferálta. Latint csak rendkívüli tárgyként tanítottak. Kiszorult a tantárgyak közül a női kézimunka is. A törvény szerint létezett azonban egy harmadik típus is a lánykollégium, melyet gyakorlati jellegű, mérsékelt tananyagú iskolának terveztek. A lánykollégiumot azoknak szánták, akik *„jobb anyagi helyzetük következtében nem törekcszenek egyetemi tanulmányokra, illetve diplomára, hanem a családban, háztartásban, vagy az előkelőbb társadalmi életben óhajtanak magasabb műveltségükhöz illő hasznos tevékenységet kifejtteni”* (Somogyi, 1942, p. 116). Ezen iskolatípus azonban egyáltalán nem honosodott meg, 1927-ig mindössze kettő jött létre belőle (Mészáros, Németh, Pukánszky, 2005).

Még minisztersége idején szembefordult Klebelsberg rendeletével két soproni magyar–latin szakos tanár, Csaplovics József és Gábor Géza, akik a soproni állami leánylíceum (korábban leánygimnázium) oktatói voltak. 1930-ban petíciót nyújtottak be a miniszterhez, ami-ben kérték, hogy a korábbi iskolatípust állítsa vissza. Mozgalmuk országos méretűvé terebélyesedést követően az iskola évkönyve egy mondatban jelezte az elért eredményt: *„1932. évi május hó 10-én kelt 29.776/V. sz. rendeletével a VKM Sopron város társadalmának kérésére megengedte, hogy intézetünk az 1932–33-ik tanévtől kezdve ismét leánygimnáziummá alakuljon”* (Pusztadaróci, 1973, p. 254). Az iskolareform esetleges elhibázott voltát tehát már életbe léptetését követően is jelezték ilyesfajta jelenségek. Klebelsberg leköszönését követően az új vallás- és közoktatásügyi miniszter Hóman Bálint 1934-ben elfogadtatta törvénytervezetét, miszerint a háromféle fiú- és a kétféle leány-középiskola megszűnt, helyettük egyetlen típus a gimnázium lett, külön fiúknak és külön a lányoknak (T. Kiss, 1999).

Az egymásnak helyenként ellentmondó reformok visszasságai ellenére a középiskolai oktatás egyenletesen fejlődött, és magas színvonalat nyújtott diákjai számára. A Trianon után megmaradt középiskolák száma 129-ről (korábban 267 volt) 1929-re 156-ra, majd 1937-re 173-ra emelkedett. Ez 34%-os növekedést jelentett, ami nagyobb ütemű volt, mint a „boldog békeidők” 26%-os növekedése. A tanulók száma a korszak eleji 58 ezerről 70 ezerre nőtt, így

a '30-as évek végére majdnem ugyanannyi középiskolás tanult a 9 millió lelket számláló országban, mint 1918-ban a 18 milliósban. Arányait nézve azonban ennél is jobb a helyzet, lévén a 10–18 év közötti korosztály 10%-a járt középiskolába, szemben a háború előtti 3%-al. Az 1930-as évekre sikerült elérni azt, hogy Magyarországon arányaiban több volt a középiskolát végzettek száma, mint Franciaországban, és majdnem elérte a németországi szintet. Ehhez természetesen olyan szerencsés körülmények is hozzájárultak, mint a relatíve alacsony osztálylétszámok (egy tanárra körülbelül 20 diák jutott, ami a korban egyedülálló volt) és a nagyszámú kiváló felkészültségű pedagógus. Középiskolai szinten lehetett találni több tudóstanárt, habilitált egyetemi magántanárt és a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjait is (Romsics, 2001).

Az 1924. évi XXVII törvény kimondta, hogy *„a középiskolai elméleti tanárképzés első-sorban a tudományegyetemek bölcsészeti karának feladata, mely a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt tartozik gondoskodni arról, hogy a bölcsészethallgató négyévi egyetemi tanfolyamának tartama alatt szaktudományának minden ágazatával kellő sorrendben megismerkedhessék. A bölcsészeti kar e munkájának kiegészítése céljából a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter a tudományegyetemek mellett egy-egy középiskolai tanárképző intézetet szervez”* (1924. évi XXVII. törvénycikk a középiskolai tanárok képzéséről és képesítéséről 1. §). Ahhoz, hogy ezt a törvényt végre is tudják hajtani, Klebelsberg Petz Gedeon és Szinnyei József elnökletével egyetemközi bizottságot alakított, amely 1925. június 15-én elfogadta a Fináczy Ernő által a budapesti tanárképző intézet számára kidolgozott szervezeti szabályzatot, és ez alapján készítették el a szegedi, debreceni és pécsi tanárképző intézetek szabályzatait is. A kötelező tanárképző-intézeti tagság és a tanárjelöltek tanulmányainak intézeti ellenőrzése következtében lényegesen javult a tanulási fegyelem, és a hallgatók ismeretei is valós tudással bővültek. Az intézetek oktatási tevékenysége kiszélesedett, igyekeztek pótolni a bölcsészkarok oktatás hiányosságait, és szervezettebbé vált a kötelező egyéves iskolai gyakorlat is. Ugyanakkor a gyakorlatok professzionális keretek közötti végrehajtása sajnálatos módon sokat akadozott. Bár a városok biztosítottak gyakorlati lehetőségeket egyes középiskolákban az átmeneti időre, a gyakorlógimnáziumok megszervezésére azonban csak jelentős késlekedéssel került sor. Pécsen 1928-ra alakult meg a gyakorlógimnázium (egy korábbi reáliskolát nyilvánítottak gyakorlóiskolának), Debrecenben 1936-ban alakult meg a gyakorlógimnázium, míg Szegeden egészen 1941-ig kellett várni. Ijesztő adat, de létesítmény hiányában a vidéki képzők diákjainak teljes egésze, a budapestiekének 70%-a kijelölt helyi középiskolában abszolválta gyakorlatát. Az ezekben az iskolákban végzett gyakorlat eredményessége

jelentős részben az egyes vezetőtanárok személyétől, képzettségétől függött, a fő problémát azonban az jelentette, hogy nem volt lehetőség az egységes pedagógiai-módszertani irányításra (Ladányi, 2008). Persze ez a késlekedés könnyen megérthető, elég, ha vetünk egy pillantást a V.KM. előirányzott költségvetési tervére az 1927/28-as esztendőre vonatkozólag. A középiskolai tanárképzőkre egész évre 233020 pengőt szántak, amiből a személyi járandóságok már eleve 137170 pengőt tettek ki. Csak összehasonlításképpen: az 5 egyetem egyenként 1,6 millió és 6,8 millió pengő közötti büdzsével rendelkezett. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy ez csak a tanárképzésre szánt összeg, a középiskolákra és az azokhoz tartozó internátusokra azonban jóval nagyobb összeget, megközelítőleg 6,5 millió pengőt szánt a minisztérium (1927. évi XI. törvénycikk, Az 1927/1928. évi állami költségvetésről). Mindent összevetve azonban a középiskolákra és a középiskolai tanárképzésre vonatkozó reformok – hasonlóan a népiskolaihoz – kifejezetten eredményesnek bizonyultak, és méltán kerülhettek be a magyar oktatás történetének legsikeresebb fejezetei közé.

BIBLIOGRÁFIA

Monográfiák, primer források, újságcikkek

- Benisch Arthur (1924). Elemi népoktatásunk kultúrpolitikai problémái. *Néptanítók Lapja*, 57. évf. 43–44. sz. pp. 5–13.
- Domanovszky Sándor szerk. (1942). Emlékezés Klebelsberg Kunó grófra, Halálának tizedik évfordulója alkalmából a Kulturális Egyesületek Szövetségének közgyűlésén mondotta: Baranyai Lipót. *Századok*, p. 267.
- Glatz Ferenc (1990). *Tudomány, kultúra, politika : Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Ladányi Andor (2008). *A középiskolai tanárképzés története*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó
- Mann Miklós (1997). *Oktatáspolitikusok és koncepciók a két világháború között*. Budapest: Országos pedagógiai könyvtár és múzeum.
- Mészáros István – Németh András – Pukánszky Béla (2005). *Neveléstörténet. Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Nagy Péter Tibor (2002). *Hajszálcsövek és nyomáspontok : Oktatáspolitikai a 19–20. századi Magyarországon*. Budapest: Új mandátum Könyvkiadó.
- Pusztadaróci Mária (1973). Adalék a soproni állami leánygimnázium 100 éves történetéhez. *Soproni Szemle*, 27. évf. 3. sz. p. 254.

- Romsics Ignác (2001). *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Sárközi István (1980). *Az ellenforradalmi rendszer népiskola-politikája Magyarországon*. Budapest: Akadémia Kiadó.
- Somogyi József (1942): *Hazánk közoktatásügye a második világháborúig*. Budapest: Eggenberger Kiadó.
- T. Kiss Tamás (1998). *Állami művelődéspolitikai az 1920-as években*. Budapest: Mikszáth Kiadó.
- T. Kiss Tamás (1999). *Klebelsberg Kunó*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- T. Molnár Gizella (1997). *Klebelsberg az iskolaépítő*. Szeged: Szent Gellért Kiadó.
- Varga László (2007). *A pannonhalmi egyházmegye népiskolái a XIX–XX. században*. Budapest: METEM Kiadó.

Internetes hivatkozás

1926. évi VII. törvénycikk A mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról 4 §. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7667>
1924. évi XI. törvénycikk a középiskoláról. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7594>
1924. évi XXVII. törvénycikk a középiskolai tanárok képzéséről és képesítéséről. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7610>

Levéltári források

- GYMS. M. LVTÁR, (1930) Alispáni jelentés Sopronvármegye 1929. évi állapotáról. Kiadta: Rábapordányi Géva – Wolf Lajos alispán, Sopron, Székely és társa Könyvnyomdája. pp. 165- 186.
- GYMS. M. LVTÁR, A soproni magyar királyi állami polgári leányiskola értesítője az 1927/28. tanévről Szerkesztette: Csúppay Lajos felügyelő- igazgató. p. 3.
- GYMS. M. LVTÁR, A soproni magyar királyi állami polgári leányiskola értesítője az 1934-35. iskolai évről Szerkesztette: Csúppay Lajos p. 6.

KOZÁK, CSABA
EDUCATIONAL REFORMS OF KUNÓ KLEBELSBERG

During the past decades there have been endless discussions concerning Hungary's reputation between the two World Wars. A country, which lost First World War and two thirds of its land, where the school, transport and regional network system got crushed, stood up on its feet and started developing again despite of living through a so called „national catastrophe”. We need to pay tribute to Kunó Klebelsberg – also known as the strong man of the Bethlen administration – for introducing reforms within a short period of time which covered the major fields of the educational system. The reforms related to primary and secondary schooling are described in the study.